

22. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану II пол. XV – середини XVII ст. / В. Щербак. – К. : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 296 с.
23. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 416 с.
24. Czapliński W. Władysław IV i jego czasy / W. Czapliński. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1976. – 393 s.
25. Czarnowski J. Ukraina i Zaporozże czyli Historia Kozaków od pojawienia się ich, do czasu ostatecznego przyłączenia do Rosyi / I. Czarnowski. – Warszawa : Nakładem J.A. Breslavera, 1854. – Т. 1. – 282 s.
26. Franz M. Wojskowość Kozaczyzny Zaporoskiej w XVI-XVII wieku. Geneza i charakter / M. Franz. – Poznań : Adam Marszałek, 2002. – 255 s.
27. Gurski K. Historia piehoty polskiej / K. Gurski. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellonskiego, 1893. – 271 s.
28. Poplatek J. Błogosławiony Andrzej Bobola Towarzystwa Jezusowego. Życie-Męczeństwo-Kult / J. Poplatek. – Kraków : Nakładem Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy, 1936. – 362 s.
29. Wimmer J. Wojsko / J. Wimmer // Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura / pod redakcją Janusza Tazbira. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1969. – S. 175-229.
30. Z dziejów wychowania wojskowego w Polsce (od początku państwa polskiego do 1939 roku). – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1969. – 454 s.
31. Encyklopedia powszechna. – Warszawa : Nakład, druk i własność Orgelbranda Księgarnia i Typografia, 1862. – Т. 11. – 998 s.

The article deals with researching of the Zaporozhian Cossacks' military structure in anti-Polish uprisings in 20-30th of XVII century.

Key words and word-combinations: Zaporozhian Host, government, organization, anti-Polish uprisings in 20-30th of XVII c., Cossack hetman, chancellor, osavul.

Отримано: 22.08.2012 р.

УДК 8.21.161.2-2

Т. В. Корнійчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВОСЛАВНО-ХРИСТІЯНСЬКИХ ДОГМ В П'ЕСІ «НАТАЛКА ПОЛТАВКА» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті проаналізовано систему православно-християнських догм в п'есі «Наталка Полтавка» І. Котляревського; розкривається велика організуюча сила релігійних канонів, які виступають своєрідним механізмом саморегламентатції людини у навколишньому середовищі.

Ключові слова: Бог, Божі заповіді, догма.

Релігія є невід'ємною частиною історії людства, оскільки дає уявлення про світоглядно-змістову картину світу, систему морально-етичних імперативів.

Наука не знає жодних племен людей, що існували коли-небудь, у яких не було б ніяких релігійних уявлень. Вже з перших своїх кроків по землі людина завжди відчувала поряд з собою потаємно, незримо присутню у світі силу, від якої залежить життя і смерть. Яким би матеріалістом людина не була, у будь-

яку хвилину свого життя вона відчуває релігійний потяг. Людина зі своєї природи є релігійною істотою і шукає Бога, який при створенні людини заклав у неї природне прагнення до Нього [10].

Відомо, що релігія є феноменом людства, який у повному обсязі не підлягає сприйняттю на чуттєвому рівні. Для проникнення в сутність цього феномена людина користується певними абстрактними категоріями, які сприймаються на рівні припущення, а згодом на рівні віри у дійсність цих припущень [8, с. 133]. У християнстві такою абстрактною категорією виступає Бог.

Бог «єдиний, що має безсмертя, і живе в неприступному світлі, Якого не бачив ніхто з людей, ані бачити не може» (1 Тим. 6, 16) – читаємо в Біблії. Однак попри таку категоричну непізнаність Господа, людство впродовж всієї еволюції християнства виробило певні уявлення про нього. Так, Іоанн Дамаскін пише: «Бог – безначален, бесконечен, вечен, присносущен, несоздан, неизменяем, непреложен, прост, несложен, бестелесен, неведом, непостижим, благ, праведен, всемогущ, вседержитель, всевидец, всепромыслитель, всевладыка и судья [7, с. 5-6]. Такі ознаки Бога викликали страх і покірність людини, породили систему особливих поведінкових норм, які реалізуються в повсякденному житті. «Відтак Бог у свідомості віруючого, – зауважує А. Колодний, – постає скоріше як сила, що розчинилася в потоці самого життя і є для людини свого роду орієнтиром, моральним еталоном життєдіяльності, а догмати релігійних систем, зміст «священних книг» – символічним текстом-аналогом бажаної і водночас відповідної волі Всевишнього діяльності – пізнавальної і практичної» [11, с. 11].

Яскравий приклад буття в рамках православно-християнських норм відтворив І. Котляревський у своїй п'єсі «Наталка Полтавка». У творі непомітні на перший погляд релігійні канони виступають великою організуючою силою, своєрідним механізмом саморегуляції людини у навколишньому середовищі.

Віра в Бога персонажів «Наталки Полтавки» проявляється уже на розмовному рівні. У своєму повсякденному житті вони постійно згадують Господа: «Бога бійтеся», «Бог знає до чого веде», «на Бога полагайся», «Бог нас не оставить», «дай Боже», «хай Бог благословить» та ін. Тут доречно пригадати другу заповідь Божу, яка говорить нам «Не призывай Имения Господа, Бога твоего даремно, бо не помилуе Господь того, хто призыватиме Його Имения даремно». Н. Малахова зауважує, що сьогодні подібні вирази ми промовляємо «как нечто мимолетное, не имеющее значения. Опасность подобных действий заключается в том, что в нашем сознании значение Бога очень приуменьшается. Имея такую привычку мы не позволяем Богу проявить свою силу и мощь в нашей жизни» [13]. Тому, продовжує далі дослідниця, «любое обращение к Богу должно быть с верой и лишь в тех случаях, когда нам необходим совет или когда в душу закрадется страх и отчаяние, когда у нас не хватает собственных сил для решения наших проблем. У Божественного Разума не бывает неудач, и Он – это та сила, на которую мы полагаем» [13]. Такі обмеження у слововживанні досить вдало простежуються в творі. Так, наприклад, Наталка призиває ймення Господа, коли згодилася на прохання матері вийти заміж за Возного («*Боже милосердний! Що зо мною буде! Страшно і подумать, як з немилим чоловіком весь вік жити, як не любя миловати, як осоружного любити*»); Микола – в той час, коли хоче заспокоїти Наталку та Петра у, здається, безвихідній ситуації («*Бог так зробить, що ви обоє незчуєтесь, як і щастя на вашій стороні буде*»); Петро, – коли дізнається про те, що Наталка хоче відмовитись від весілля з Возним («*Дай Боже, щоб її природна доброта взяла верх над приманою багатого зятя*»); Терпилиха – коли благословляє своїх дітей на щасливе подружнє життя («*Бог зединаєть вас чудом, нехай вас і благословить своєю благодією...*») та ін.

У п'єсі Наталка безмежно кохає Петра і широко вірить у його повернення. Через це вона відмовляє усім потенційним женихам, які до неї сватаються. Серед них – місцевий панич Тетерваковський. Дівчина приваблює його, насамперед, своїм гострим розумом та працьовитістю. Тому він просить Виборного піти до Терпилихи – матері дівчини – і вмовити її *«хитро, мудро, недорогим коштом»*, а, якщо потрібно буде, то й *«брехнути для обману»*, видати за нього Наталку. Макогоненко на це відповідає, що *«брехать і обманювать других – од Бога гріх, а од людей сором»* [12, с. 260] і цим самим вказує на дев'яту заповідь Бога – *«не будь неправдивим свідком на ближнього твого»*. Ось, як про це говориться в Біблії: *«Неправду відкинувши, говоріть кожен правду до свого ближнього, бо ми члени один для одного»* (Еф. 4, 25); *«Коли ж хто гадає, що він побожний, і свого язика не вгамовує, та своє серце обманує, – марна побожність того»* (Як. 1, 26); *«Хто хоче любити життя та бачити добрі дні, нехай здержить свого язика від лихого та уста свої від говоріння підступу»* (1 Петр. 3, 10). Возний з такого застереження Виборного насміхається і говорить: *«Хто тепер – тее-то як його – не брешеть і хто не обманюєть? Повір мні: єжелі б здесь собралоя много народу і знецацька ангел з неба з огненню різкою злетів і во-скликнул: «Брехуни і обманцики!..ховайтесь, а то я поражу вас...» – Сій-сій, всі присіли би к землі совісті раби»* [12, с. 260]. Таким чином Тетерваковський натякає нам на те, що всі люди, більше чи менше, за своєю природою є грішними.

Релігієзнавчі словники трактує «гріх», як порушення закону Божого, беззаконня. Боговідступництво бере свій початок від наших праотців Адама і Єви. За біблійною легендою, Бог, створивши перших людей, помістив їх в едемський сад. Тут їм дозволялося жити, порати й доглядати сад, їсти різноманітні фрукти, але не зачіпати дерево пізнання добра і зла. Спочатку Адам і Єва неухитно дотримувались божих настанов, але одного дня, спокусившись на пропозицію хитрого та лукавого змія, скуштували плід із забороненого дерева. Після цього Господь вигнав людей з раю, прирікши їх на вічні страждання і смерть. Всі ми походимо від Адама і Єви, тому за своєю природою є грішними. Митрополит Іларіон з цього приводу зауважує: *«...батьківський гріх розповсюдився спадково на всіх нащадків так, що нема ні одного з народжених тілом, хто був би вільним від того тягару, і не почував би наслідків падіння в теперішньому земному житті»* [17, с. 32]. Так, у творі Возний говорить: *«...Всі грішні, та іще й як! І один другого так обманюють, як того треба, і як не верти, а виходить – кругова порука»* [12, с. 260].

Традиційно у християнській догматиці розрізняють гріхи за змістом і ступенем провини. Так, М. Олесницький зауважує: *«По содержанию разделение грехов произведено ап. Иоанном: все в мире похоть плотская, и похоть очей, и гордость житейская (1 Ин. 2:16). Гордостью житейской назван грех высокомерия – гордость и гнев. Похотью плоти назван грех плотоугодия, или страсть к чувственным наслаждениям, чревоугодию и сладострастию; а похотью очей названы грехи алчности, любостяжания и зависти. Таким образом, существует шесть главных грехов, из которых рождаются все другие. Если присоединим к ним еще один грех, именно леность как боязнь духовно-нравственного напряжения, то получим семь главных грехов, согласно разделению символических книг нашей Церкви»*.

А по степені виновності грехи розділяються сообразно степені вовлечення воли в совершение греха и сознания нарушенного закона. Чем яснее сознавалась поправная заповедь и чем больше употреблено энергии на совершение греха, тем тяжелее грех и наоборот» [15]. В «Наталці Полтавці» маємо яскравий натяк на два ступені гріхів – великі та малі, щоправда про які саме гріхи йдеться з контексту не зрозуміло: *«Воно так! Тільки великим грішникам час-*

то і даром проходить, а маленьким грішникам такого завдають бешиху, що і старикам невпам'ятку» [12, с. 261].

Гріх опоганює людину і позбавляє її божої благодаті. Однак, церква вчить, що, незважаючи на людський переступ, Господь повністю не відвертається від свого «створіння», а навпаки дає можливість самореабілітуватись – розкаятись у своїх вчинках і вести добропорядний спосіб життя. Марнога людського життя, читаємо у Біблії, була відкуплена «дорогоцінною кров'ю Христа, як непорочно-го й чистого Ягняти» (1 Петр. 1:18-19). «Гріховність, як неправильний стан природи людини, як аномалія, – говорить проф. М. М. Глибоковський, – викликає на себе праведний гнів Божий, хоча есенціально (тобто за самою суттю своєю) Правда Божа не підлягає образі і в самому карачуючому настрої керується невичерпним чоловіколюбством» [4, с. 37]. «Гільки пройшовши через випробування, страждання і смерть, – зауважує О. Назаркіна, – людство може виробити правильне розуміння життя як найвищого блага, максимального добра» [14, с. 17].

Досить цікаву дефініцію має й «ангел з огненною різкою», про якого згадує Возний. За О. Давиденком, слово «ангел» буквально означає «вестник», «пошланник» ітаким образом указує не на природу, а на исполняемое служение [6, с. 176]. Якихось ознак зовнішності ангела у творі не знаходимо, маємо лише чітку вказівку на те, що він літає («Повір мні: єжелі б здесь собралось много народу і зенацька ангел з неба з огненною різкою злетів...»). Відомості про крилатих істот, яких названо херувимами, неодноразово знаходимо у Святому Письмі. Так, наприклад, херувимів наказує зобразити Господь на скрині завіту («І зробиш два золоті херувими, – роботою кутною зробиш їх з обох кінців віка. І будуть ті херувими простягати крила догори і затіновати своїми крильми над віком...») (2 М. 25, 18-20); херувимами прикрашає свій храм Соломон («І зробив він у домі Святого Святих двох херувимів різб'яною роботою, і покрив їх золотом... Розтягнені крила цих херувимів – двадцять ліктів; і вони стояли на ногах своїх, а їхні обличчя – до храму») (2 Хр. 3, 10-13); на херувимах пересувається Господь («Усівся Він на херувима й летів, і на вітрових крилах понісся...») (Пс. 17, 11). Отже, у даному випадку, ми маємо справу з одним із чинів ангельської ієрархії. Згідно якої, за Діонісієм Ареополітом, в першій знаходяться найближчі до Бога Серафими, Херувими, Престоли; в другій, середній, ієрархії – Господства, Сили, Влади; в третій – наближені до людей Начала, Архангели, Ангели [1, с. 57-59].

Зважаючи на досить цікавий атрибут ангела в «Наталці Полтавці» – «огненну різку», з наявних в Біблії розповідей про херувимів для нас особливий інтерес становить та, яка знаходиться в Книзі Буття: «І вигнав Господь Бог Адама. А на схід від еденського раю поставив Херувима і меча полум'яного, який обертався навколо, щоб стерігти дорогу до дерева життя» (1 М. 3, 24). Ймовірно, що під «огненною різкою» І. Котлярєвський й мав на увазі «полум'яного меча», який в християнстві став символом Божого гніву та кари.

Терпилуху, до краю замучену матеріальними нестатками, перебори дочки дуже засмучують. Понад усе вона мріє побачити Наталку заміжною: «Ти на те ведеш, щоб я не дождала бачити тебе замужем, щоб через твоє упрямство не дождала я віку: бідність, сльози і пребори твої положать мене в домовину» [12, с. 264]. Про взаємовідносини між дітьми та батьками неодноразово згадується у Святому письмі: «Діти, – будьте слухняні в усьому батькам, бо це Господеві приємне» (Кол. 3, 20); «Діти, – слухайтеся своїх батьків у Господі, бо це справедливе» (Еф. 6, 1); «Послухай, мій сину, напучення батька свого, і не відкидай науки матері своєї, – вони-бо хороший вінок для твоєї голови, і прикраса на шию твою» (Пр. 1, 8-9); «І хто проклінає батька свого чи свою матір, той конче буде забитий»

(Вих. 21, 17). Як бачимо, акцент тут зроблено на шанобливому ставленні до своїх батьків, про це врешті говорить нам й п'ята заповідь Бога. «Почитай отца твоего и матеръ твою, — зауважує Микола Сербський, — потому что твой путь от рождения и до сего дня обеспечен усилиями родителей и их страданиями. Они тебя принимали и тогда, когда все друзья отворачивались от тебя, немощного и нечистого. Они тебя примут, когда все отвергнут. И когда все будут бросать в тебя камни, мать твоя бросит полевые цветы. Отец принимает тебя, хотя знает все недостатки твои. А друзья же твои тебя отвергнут, даже если им известны только добродетели твои. Знай, что нежность, с которой принимают тебя твои родители, принадлежит Господу, принимающему Свое творение как детей Своих» [18, с. 7].

Наталка, вихована в душі християнської моралі, шанує матір і врешті прислухається до її порад: «*Не плачте, мамо! Я покоряюсь вашій волі і для вас за першого жениха, вам угодного, піду замуж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати*» [12, с. 264]. Терпилиха, розчулена такою поведінкою дочки, говорить: «*Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до моего сердца, покорность твоя жизни і здоровья мені придасть. За твою повагу і любов до мене бог тебе не оставит, мое дитячко!*» [12, с. 268]. «Не оставит» мається на увазі «врятує», «спасе». Слово «спасе» має досить цікаве релігійне трактування, утворене воно від старослов'янського поняття «пасти» і засноване на баченні Бога як пастиря людських душ, що пасе (опікає) людей так само як добрий пастир опікає своїх овець. В цьому сенсі пояснюється і слово «спасати»: пастух «спасає» стадо, коли він виводить його з під небезпеки і показує правильний шлях чи павовище [19]. Від чого або ж від кого має оберігати Господь Наталку?

Загальновідомою є біблійна легенда про всесвітній потоп, який став своєрідною карою за масовість грішності у світі. Тоді все людство було стерте з лиця Землі, вдалося врятуватися лише Ноеві та його родині, як людям праведним та «угодним» Богові. Сьогодні в свідомості православних християн побутує думка про те, що Ісус Христос має явитися на Землю вдруге і подібним чином покарати людей. Такою ідеєю пронизана майже вся Біблія. Так, у Книзі пророка Софонії читаємо: «Тому-то чекайте мене, — промовляє Господь, — на той день, коли встану, як свідок, бо право Моє — позбирати народи, згромадити царства, щоб втілити на них Свою лють, увесь жар свого гніву, бо огнем Моїх заздросців буде поглинута ціла земля! Бо тоді уста чисті народам Я дам, щоб усі вони кликали Ймення Господнє, щоб раменом одним послужити Йому» (Соф. 3, 8-9).

В іншому місті читаємо: «І станеться в цілому Краї, — говорить Господь, — дві частини в нім витяті будуть, помруть, а третя частина зоставлена буде у ньому. І що третю частину введу на огонь, і очищу їх, як очищається срібло, і їх випробую, як випробується оте золото. Він кликати буде Ймення Моє, і я йому відповім і скажу: «Це народ мій», а він скаже: «Господь — то мій Бог» (Зах. 13, 8-9).

Врятуватися мають лише «обрані» — люди чисті своїми помислами та душею, які ведуть добропорядний спосіб життя, дотримуються Божих заповідей, ті, які зуміли розкаятися у своїх гріхах і повірити в Христа як Спасителя... Бог «хочет, чтобы все люди спаслись и достигли познания истины» (1 Тим. 2, 4), — читаємо у Ліверія Воронова, — и предопределение ко спасению следует понимать как выражение непреклонной воли Божией сделать все необходимое для спасения тех, кто хорошо пользуется своей свободной волей, кто со страхом и трепетом совершает свое спасение (Флп. 2, 12), кто «ищет благодати и свободно покоряется ей» (Послание восточных патриархов, член III) и остается верным до смерти (Откр. 2, 10). Те же, которые худо пользуются своей свободной волей и противятся благодати, своей нераскаянностью и греховным образом жизни сами обрекают себя на погибель и духовную смерть, то есть на лишение возможности находиться в общении с Источником вечной жизни» [4, с. 65].

Вищезгадані риси характеру вбачає Терпилиха у своїй дочці, тому впевнена, що Господь її «не оставить». Таку ж думку висловлює вона стосовно Виборного: *«Прощайте, пане виборний. Спасеть вас Бог за вашу приязнь»* [12, с. 269]. Щоправда ця думка є трохи хибною. Макогоненко, прийшовши перекопати Наталку вийти заміж за Возного, дбає насамперед не про добробут Горпини та її дочки і навіть не про Тетерваковського, а про свої власні інтереси. Чиновник пообіцяв Виборному, що якщо він «доводами сильними» доведе Наталку до його «брачного ложа на законном основанні», то нічого для нього не пожаліє: *«Вір – без дані, без пошлени, кому хочеш позов заложу і контрверсії сочиню – божусь в том – еже-ей! ей!»* [12, с. 260].

Хитрість Макогоненка проявляється й у заключній частині твору. Під час розмови Возного з Петром виборний займає неоднозначну позицію: спочатку, підлабузнюючись до Тетерваковського, хоче запроторити хлопця до волості (*«О так! Так! Зараз до волосного правління та і в колоду»*), а потім – жаліє закоханих і навіть захоплюється ними (*«От вам і Полтавка! Люблю за обичай»; «Що не говори, а мені жаль його»*). Промовисту характеристику Виборному подано й у творі: *«То виборний Макогоненко: чоловічок і добрий був би, так біда – хитрий, як лисиця, і на всі сторони мотається; де не посій, там і уродиться, і уже де і чорт не зможе, то пошли Макогоненка, зараз докаже»* [12, с. 274]. Таким чином, за його вдаваною благородністю ховаються лукавство, корисливість та байдужість. Такі якості суперечать християнській моралі.

Антиподом Виборного у творі виступає Микола. Сирота від народження, він добре знається на людському горі: *«Один живу на світі, як билинка на полі; сирота – без роду, без племені, без талану і без приюту»* [12, с. 270]. Однак, хлопець в жодному випадку не нарікає на свою долю, а приймає все як належне. Така покірність є однією з провідних рис християнського віровчення. За віруваннями, «муки праведних і невинних служать Богові для спасіння грішників і винуватців» [20, с. 9]. Ось як про це говориться в Біблії: *«А Він був ранений за наші гріхи, за наші провини. Він мучений був, – кара на ньому була за наш мир, Його ж ранами нас уздоровлено»* (Іс. 53, 5); *«Усяка кара в теперішній час не здається потіхою, але смутком, та згодом для навчених нею приносить мирний плід праведности»* (Євр. 12, 11). Такі складні умови життя не зламали хлопця, а навпаки – виховали в ньому почуття любові, співчуття, поваги до оточуючих. Тому, не дивно, що він настільки переймається долею Петра, який в цей час повертається із заробітків і випадково дізнається про те, що його кохана заручена. Спочатку Микола хитрощами влаштовує для закоханих зустріч, потім – підбадьорює їх у, здається, безвихідній ситуації, радить молитися Богу й чекати від нього благодаті.

«Молитва, – зауважує митрополит Іларіон (Іван Огієнко), – є бесіда з Богом, прохання пристойного добра в Бога, від Якого сподіваємось отримати його. Вона є піднесення до Бога, благочестивий спрямований до Бога, настрої; духовне шукання небесного; лікування святої душі; служіння приємне Богові; ознака покаяння та твердого уповання» [17, с. 64]. Ігумен Іларіон (Алфєєв) порівнює молитву з своєрідним мистецтвом. «Если молитва – совместное творчество человека и Бога, – пише дослідник, – то от человека зависит приложить усилие, потрудиться, а от Бога – даровать плоды. Все, что объединяют в понятии «плоды молитвы», является даром свободной воли Божьей, а не следствием прилагаемых усилий. Когда и что даровать молящемуся – зависит только от Бога» [9, с. 203]. Цікаво, що у творі, коли Микола радить Наталці молитися, він не запевняє її в тому, що Бог обов'язково має допомогти, а лише обнадіює дівчину: *«Так, Наталко! Молись богу і надійся од його всього доброго»* [12, с. 283]. У даному випадку подібний дарунок від Господа потрібно заслужити.

Прихід хлопця не радує Терпилиху («...відомо – лишній, коли не в час прийшов хати холодити») і зовсім розлютив Возного («Вон, розбишако, із нашого села зараз... І щоб твої і дух не пах! А коли волею не підеш, то туди запроторимо, де козакам роги правлять»). Наталчина відмова від весілля, у даному випадку, розцінюється як порушення «узаконеного порядку» і карється правосуддям. На це власне й натякає Возний: «...А понеже рушники і шовкова хустка суть доказательства добровольного і непринужденного єя согласія бить мою сожительницею. То в такомъ випадкі станете пред суд, заплатите пеню і посидите на везжі» [12, с. 285]. Наталка, однак, не змінює свого рішення, а навпаки – клянеться, що ні з ким окрім Петра не буде.

Релігійний словник слово клятва трактує, як «увірнене другого вь истинности чого-либо сказаннаго или сдѣланнаго; призываніе Бога во свидѣтели истинно сказаннаго, касающагося насгоящаго, прошедшаго или будущаго фактовъ, дѣйствій и пр., поскольку они зависятъ отъ челоуѣка» [16, с. 1376]. Відношення релігії до клятви зовсім неоднозначне: Старий Завіт благословляє присягу, Новий – забороняє. Так, у Книзі Чисел читаємо: «Коли хто складає обітницю для Господа або присягне присягу заректи зарока на душу свою, хай той не порушить свого слова, – нехай зробить усе, як вийшло було з його уст» (4 М. 29, 30). В Євангелії від Св. Матвія натрапляємо на зовсім протилежну думку: «А Я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо підніжок для ніг Його це; ані Єрусалимом, бо він місто Царя Великого; не клянись головою своєю, – бо навіть однієї волосинки ти не можеш учинити білою чи чорною. Ваше ж слово хай буде: «так-так», «ні-ні». А що більше над це, то те від лукавого» (Мт. 5, 6).

Компромiснy думкy щодо перших двох висловлює протоієрей Микола Баранов: «Те, що заборона Христа на клятву не має абсолютного характеру, підтверджує сама євангельська історія. Коли на суді Синедріону первосвященик Каліафа запитав Господа: «заклинаю Тебе Богом Живим, скажи нам, чи Ти Христос, Син Божий?» (Мф. 26, 63), то Спаситель відповів йому ствердно. Слід зазначити, що вислів «заклинаю тебе Богом Живим» був особливою формулою закляття, коли суд вимагав, щоб обвинувачений неодмінно дав відповідь на запитання звинувачуваних і відповів би істинну правду, прикликаючи Самого Бога як свідка... Отже, Господь Своім прикладом дозволив клятву у виняткових випадках» [2]. Ймовірно, що у творі і був той самий «винятковий випадок». Наталка, будучи засватаною Возним, із появою Петра говорить: «Я давно уже поклялась і тепер клянусь, що крім Петра ні за ким не буду. У мене рідна мати – не мачуха, не хоче своєї дитини погубити».

Петро, незважаючи на свої почуття і присягу Наталки довіку бути йому вірною, в цей момент відмовляється від неї: «...що ми любилися з Наталкою, про те і Богу, і людям ізвісно; но щоб я Наталку одговорював іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї – нехай мене бог накаже! Наталко, покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки» [12, с. 286]. Такий вчинок хлопця, з першого погляду, є трохи дивним, але цілком умотивованим з позиції християнської моралі. Дев'ята божа заповідь говорить нам: «Не посягай на жінку ближнього свого». Напевно, нею й керувався Петро, приймаючи таке важливе рішення. «Не пожелай того, что принадлежит ближнему твоему, – читаємо у Миколи Сербського. – Ибо когда желаешь, тогда насаждаешь семя зла в сердце, и семя это, павши, начинает расти, и шириться, и разветвляется, и толкает твои руки на грех, и твои ноги, и твои глаза, и твой язык, и все тело твое» [18, с. 9].

Більше того, хлопець хоче віддати Наталці усі, зароблені важкою працею гроші, щоб Возний ніколи не докоряв їй бідністю. Розчулений таким благород-

ством Петра, Тетерваковський уступає йому дівчину і просить Терпилиху благословити своїх дітей: «Благослови дітей своїх щастям і здоров'ям. Я одказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственое владініє з тим, щоб зробив її благополучною» [12, с. 287].

Термін «благословення» має однозначного визначення. У Старому Завіті в значенні «благословіння» ми зустрічаємо давньоєврейське слово, яке має форму «*berakab*». Для давніх євреїв слово «*berakab*» означало передавання або дарування Божої сили, Його великодушність й благовоління через вимовлене слово, яке найчастіше супроводжується покладанням рук... У Новому завіті слово, що найчастіше перекладається як «благословляти», відповідає грецькому «*eulogy*» із якого згодом в англійську мову прийшли такі слова, як «*eulogy*» та «*eulogize*». Їх головним значенням є наступне «добре казати про...», або хвалити. Як і в Старому Завіті, новозавітне благословення було актом, за допомогою якого на людину яка благословлялася, прикликалася Божою силою та Божою милістю [5, с. 21]. Терпилиха, благословляючи Наталку та Петра, говорить: «Бог з'єднєть вас чудом, нехай вас і благословить своєю благістю...» [12, с. 288]. Звернення до Бога, у даному випадку, потрібно розцінювати як показ смирення Горпини перед Всевишнім. Це ще раз підтверджує те, що в свідомості людини єдиним джерелом усякого добра є Господь.

Материнське благословення має надзвичайно важливе значення, виступає своєрідним оберегом. «Считається, – зауважує В. Барильников, – що чоловік, которого благословила мати, становиться неуязвимым (если живет по Божеским законам)... Суть благословения (с точки зрения тонких энергий) в том, что мати создает вокруг ребенка своеобразный защитный кокон, который не позволяет ему попадать в неприятности и направляет все действия, на которые благословила мати, в правильное русло» [3].

Божою благістю, про яку згадує Горпина, є ніщо іншим, як прояв доброти та милосердя Всевишнього до людей у формі певних дарунків (матеріальних чи духовних). Митрополит Смоленський зауважує: «Люди получают все земные блага от Бога, Которому и принадлежит абсолютное право владения ими. Христианин должен воспринимать собственность как дар, используя его не только для самого себя, но и на благо ближних» [21]. Підтвердження цієї думки знаходимо й у Біблії: «Ісус же йому відказав: «Чого зовеш Мене Добрим? Ніхто не є Добрий, крім Бога Самого» (Мр. 10, 18); «Усяке добре давання та дар досконалий походить з гори від Отця світлого, що в Ньому нема переміни чи тіні відміни» (Як. 1, 17); «Господь добрий до всіх, а Його милосердя – на всі Його творива» (Пс. 144, 9); «Якщо ви спробували, що добрий Господь. Приступайте до нього, до Камня живого, дорогоцінного, що відкинули люди його, але вибрав Бог» (1 Пет. 2, 3) та ін.

Отже, релігійна картина «Наталки Полтавки» І. Котлярєвського відображає великий життєвий досвід українського народу, пов'язаний з уявленнями про світобудову, місце людини в світі, сенс буття. Авторитет Бога став визначальним критерієм ставлення людини до системи цінностей, в якій на першому місці стоять почуття любові, взаємоповаги, співчуття, милосердя. Такі засади стали основою для вироблення особливих правил поведінки, моральних установок, заборон, які реалізуються в соціально значущій діяльності людства.

Список використаних джерел:

1. Ареопagit Д. О небесной иерархии / Д. Ареопagit ; подгот. М. Г. Ермакова. – СПб. : Глаголь: Университетская книга, 1997. – 188 с. – (Основания христианской культуры).

2. Баранов М. Чи припустима для християнина присяга. – Режим доступу: http://zazimye.info/index.php?option=com_content&view=article&id=254:klyatva-prisyaga&catid=38:biblia&Itemid=82. – Назва з екрана.
3. Барыльников В. Материнское Благословение. – Режим доступу: <http://barylnikov.ru/author/admin/page/8/>. – Назва з екрана.
4. Воронов Л. Догматическое богословие. Курс лекций / Ливерий Воронов. – М. : Хроника, 1994. – 94 с.
5. Гарборг Р. Покликані благословляти / Рольф Гарборг ; [пер. з рос. А. Іллук]. – Олександрія : Ездра, 2009. – 144 с.
6. Давыденков О. Догматическое богословие / Олег Давыденков. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2005. – 415 с.
7. Дамаскин И. Точное изложение православной веры / Иоанн Дамаскин (преподобный). – М. : ДАРЪ, 2007. – 416 с. – (Серия «Духовное наследие»)
8. Захарків М. Р. Релігійний світогляд як фактор самоусвідомлення людини в суспільстві / Максим Романович Захарків // Філософські дослідження : збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2010. – Вип. 11. – С. 133-142.
9. Иларион (Алфеев) (иеромонах). Таинство веры: введение в православное догматическое богословие / Иларион (Алфеев) (иеромонах). – М. ; Клин : Братство Святого Тихона, 1996. – 288 с.
10. Коваль М., Андрушко В., Огірко О. Роль релігії в житті людини та суспільства. – Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/13/articles/sec4/stat41.html. – Назва з екрана.
11. Колодний А. М. Феномен релігії: природа, структура, функціональність, тенденції / Анатолій Миколайович Колодний. – К. : Світ знань, 1999. – 52 с.
12. Котляревський І. Енеїда / Іван Котляревський. – К. : Дніпро, 1963. – 335 с.
13. Малахова Н. И. 10 заповедей, или Наука жить в радости. – Режим доступу: <http://p-blagovest.narod.ru/Reading/Kir-2.htm>. – Назва з екрана.
14. Назаркіна О. Гріхопадіння: вселюдська трагедія чи крок до осмисленості буття / Олена Назаркіна // Людина і світ. – 2003. – № 6. – С. 13-17.
15. Олесницький М. А. Нравственное богословие. – СПб., 1907. – Режим доступу: http://azbyka.ru/nravstvennost_i_duhovnost/olesnicky_bogoslovie_1g08_all.shtml#003. – Назва з екрана.
16. Полный православный богословский энциклопедический словарь : [в 2 т]. – М. : Издательство П. П. Сойкина, 1913. – 2464 с.
17. Православна віра єдиної, святої, соборної й апостольської церкви : Послання східних патріархів / авт. предмов. Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Українське Наукове Православне Богословське Товариство, 1957. – 200 с.
18. Сербский Н. Десять Божих заповедей / Николай Сербский. – М. : Ковчег, 2011. – 64 с.
19. Спасіння. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Спасіння>. – Назва з екрана.
20. Християнська віра і мовчання Бога // Людина і світ. – 2002. – № 3. – С. 7-10.
21. Церковь и вопрос о земле. – Режим доступу: <http://p-blagovest.narod.ru/Reading/Kir-2.htm>. – Назва з екрана.

The article analyzes the system of Christian dogmas in the play “Natalka Poltavka” by I. Kotlyarevsky, discloses a great organizing power of religious canons, which are the kind of mechanism samorehlamentatsiyi person in the environment.

Key words: god, God’s commandments, dogma.

Отримано: 13.06.2012 р.